

Danuta Ptaszycka-Jackowska

GOSPODAROWANIE PRZESTRZENIĄ TURYSTYCZNĄ W POLSKICH KARPATACH

Zarys treści: w oparciu o pojęcia przestrzeni turystycznej – rzeczywistej i potencjalnej – przedstawiono przestrzeń turystyczną w Polskich Karpatach oraz celowość rozpatrywania jej w zakresie poszerzonym o sąsiednie obszary karpackie, słowackie i ukraińskie. Zwrócono uwagę na miejsce turystyki w hierarchii funkcji Polskich Karpat oraz na główne problemy gospodarowania przestrzenią turystyczną w tym regionie.

Słowa kluczowe: turystyka, przestrzeń turystyczna rzeczywista i potencjalna, gospodarowanie przestrzenią turystyczną, Karpaty Polskie.

Key words: tourism, existent and potential tourist space, tourist space management, the Polish Carpathian Mountains.

1. Wstęp

Karpaty Polskie od wielu dziesięcioleci stały się ważną przestrzenią turystyczną Polski, a tym samym przedmiotem badań nad turystyką. Główną przyczyną są walory górskie tego obszaru budzące szczególne zainteresowania turystyczne mieszkańców i badaczy w znakomitej przewadze nizinnej i płaskiego kraju, jakim jest Polska.

Przedmiotem większości badań – często szczegółowych – są fragmenty obszaru Polskich Karpat i poszczególne zagadnienia turystyki oraz ich powiązania z innymi dziedzinami, zwłaszcza ze środowiskiem przyrodniczym. Z tego względu uznano za celowe podjęcie próby przedstawienia generalnego spojrzenia na problematykę gospodarowania przestrzenią turystyczną w polskiej części Karpat.

2. Pojęcie przestrzeni turystycznej

„Przestrzeń turystyczna – wg S. Liszewskiego (2006)¹ – jest wyróżniającą się funkcjonalnie podprzestrzenią ogólnej przestrzeni geograficznej i społecznej, a motywami jej powstania

---

¹ Przestrzeń turystyczna była już w literaturze wielokrotnie definiowana, tu cytowana jest definicja najnowsza.

i rozwoju są potrzeby wypoczynku, poznania i doznania przeżyć przez współczesnego człowieka". W swoich rozważaniach teoretycznych Liszewski wyróżnia 3 typy przestrzeni: przestrzenie wyobrażeń turystycznych, przestrzenie turystyczne o ograniczonej dostępności oraz realne (=rzeczywiste) przestrzenie turystyki. W ramach cytowanych typów autor definiuje z kolei szereg podtypów. Liszewski odnosi swoje badania do zjawisk przeszłych i obecnych. Wydaje się, że należałoby wprowadzić jeszcze jedno pojęcie, a mianowicie potencjalną przestrzeń turystyczną. W tej kategorii powinny się znaleźć te obszary, które charakteryzują się znacznymi walorami turystycznymi, ale w których funkcja turystyczna z różnych względów jeszcze się nie rozwinęła.

Pojęcie to ma swoje odzwierciedlenie w zaproponowanym przez Mileską (1963) ujęciu potencjalnego regionu turystycznego jako obszaru posiadającego walory turystyczne, ale jeszcze nie zagospodarowanego. Ocenia się, że uwzględnienie w badaniach przestrzeni potencjalnej uzasadnione jest potrzebą zachowania fragmentów przestrzeni geograficznej i społecznej dla dynamicznie rozwijającej się turystyki oraz potrzebą ich ochrony przed zniszczeniem w wyniku rozwoju innych funkcji.

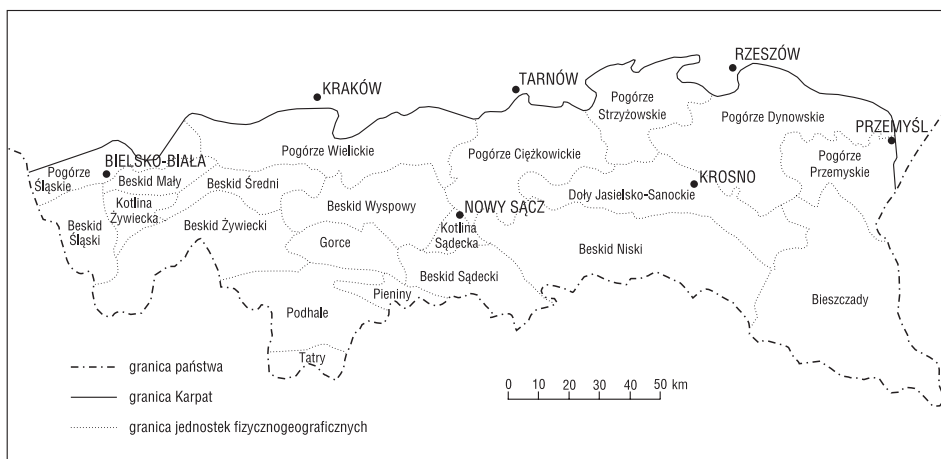
3. Przestrzeń turystyczna w Polskich Karpatach

Niewiele jest badań, które w sposób jednoznaczny określałyby przestrzeń turystyczną w Polskich Karpatach. Najbardziej syntetycznym ujęciem problematyki turystycznej zajęli się J. Groch i W. Kurek w monografii *Karpaty Polskie* (1995). Przedstawiono tam wyniki badań walorów turystycznych, zagospodarowania i ruchu turystycznego oraz regionów turystycznych. Badania te objęły całą polską część Karpat i wskazują, że obszar ten w całości można uznać jako karpacką przestrzeń turystyczną. Za taką oceną przemawia przede wszystkim klasyfikacja walorów turystycznych przedstawiona w formie 4 klas atrakcyjności w sezonie ogólnorekreacyjnym i zimowym oraz dla turystyki pieszej. Klasyfikacją autorzy objęli wszystkie gminy karpackie. Sklasyfikowana w ten sposób karpacka przestrzeń turystyczna jest silnie zróżnicowana, ponieważ obszary o różnej atrakcyjności mają też różne zasięgi dla poszczególnych kategorii turystyki.

Pozostałe elementy zostały pokazane na obszarze Karpat punktowo, bez uwzględnienia podziału fizycznogeograficznego czy administracyjnego. Dotyczy to obiektów przyrodniczych i kulturowych, ocenionych w jednej kategorii jako atrakcyjne dla turystyki poznawczej, rozmieszczenia punktowo bazy noclegowej (miejscowości mające więcej niż 500 turystycznych miejsc noclegowych) oraz ruchu turystycznego w tych miejscowościach.

Wyznaczone przez autorów regiony turystyczne w Polskich Karpatach zostały ściśle powiązane z podziałem na krainy fizyczno-geograficzne, podobnie jak w publikacji J. Grocha, W. Kurka i J. Warszzyńskiej o karpackich regionach turystycznych (2000) (ryc. 1).

Dla niniejszych rozważań najcenniejsze są stwierdzenia autorów monografii (1995) nt. funkcji turystycznej i jej związków z innymi funkcjami Karpat: rolnictwem, leśnictwem i gospodarką wodną oraz przemysłem. Autorzy podkreślają dysproporcje w przestrzennym rozwoju turystyki w Karpatach, wskazując wpływ na to przede

Ryc. 1. Regiony turystyczne w polskich Karpatach

Figure 1. Tourist Regions in the Polish Carpathian Mountains

Źródło: Groch, Kurek, Warszyńska (2000).

wszystkim walorów przyrodniczych oraz powstawania zagrożeń w formie degradacji walorów wskutek użytkowania turystycznego.

Zestawienie zawartych w monografii analiz i ocen pozwala sformułować tezę, że w Karpatach Polskich mamy do czynienia zarówno z rzeczywistą przestrzenią turystyczną, jak i potencjalną. Autorzy wskazali bowiem powszechność występowania na całym obszarze Karpat walorów dla głównych form turystyki, ale jednocześnie stwierdzili obecność elementów stanowiących podstawę dla określenia funkcji turystycznej (miejsca noclegowe i koncentracje ruchu turystycznego) tylko na ograniczonej powierzchni gór. Jednak w oparciu o te dane nie ma możliwości rozgraniczenia w Karpatach przestrzeni rzeczywistej i potencjalnej. Identyfikacja tych dwóch rodzajów przestrzeni jest istotna dla określenia kierunków i zasad gospodarowania w zróżnicowanych obszarach karpackich i wymaga podjęcia odpowiednich badań.

Monografia Karpat ukazała się 10 lat temu, ale ówczesny wydłużony cykl wydawniczy spowodował, że zawarte w niej dane oraz cechy zjawisk dotyczą okresu sprzed transformacji ustrojowej kraju. Porównanie zjawisk turystycznych do 1990 r. oraz w okresie późniejszym wskazuje na potrzebę nowego spojrzenia na przestrzeń turystyczną w polskich Karpatach.

W ostatnich kilkunastu latach zmiany związane z turystyką objęły głównie prywatyzację dawnej bazy turystycznej i rozwój nowych obiektów prywatnych. Nastąpił także rozwój środków transportu, wzrost liczby zarówno samochodów osobowych jak i prywatnych linii autobusowych i mikrobuserów, ułatwiających turystom niezmotoryzowanym dotarcie do różnych części Karpat. Stopniowa likwidacja barier w ruchu granicznym oraz kształtowanie się cen usług turystycznych na zbliżonym do krajowego poziomie wywołały masowe wyjazdy Polaków do innych, atrakcyjnych rejonów tury-

stycznych Europy. Karpaty Polskie stały się dla wielu turystów obszarem przejazdów tranzytowych. Wzrostowi ruchu osobowego towarzyszy gwałtowny wzrost ciężkich przewozów towarowych, dla których Karpaty są również strefą tranzytu szczególnie uciążliwego dla środowiska przyrodniczego, mieszkańców i turystów. Spowodowane to jest przebiegiem dróg przez miejscowości i obszary o wysokich walorach. Nie można tu pominąć także zmian w skali czasu wolnego pozostającego do dyspozycji różnych grup społecznych. Obok okresu wakacji czy urlopów upowszechniły się kilkudniowe zespoły „pomostowe” dni wolnych. To w połączeniu z posiadaniem samochodów aktywizuje ruch turystyczny i umożliwia docieranie do dawniej trudno dostępnych rejonów turystycznych.

Przestrzeń turystyczna Karpat Polskich obejmuje tereny osadnicze miejscowej ludności. Ludność ta musi zaspokajać swoje potrzeby bytowe i mieszkaniowe, pracy, odpoczynku oraz potrzeby wynikające z tradycji i przywiązania do dziedzictwa przodków. Mieszkańcy są właścicielami większości obszarów rolnych i leśnych będących miejscem różnorodnej penetracji turystycznej, lokalizacji osadnictwa i urządzeń turystycznych. Ludność miejscowa znajduje zatrudnienie w obsłudze ruchu turystycznego i uzyskuje z tego dochody. Źródłem dochodów jest także wynajmowanie kwater oraz sprzedaż lub dzierżawa gruntów na cele inwestycji turystycznych. Z tych wszystkich względów w rozważaniach o przestrzeni turystycznej nie można pomijać funkcji osadniczej ludności miejscowej.

Decydującą rolę w rozwoju funkcji turystycznej regionu odgrywają obecnie reprezentanci miejscowej ludności działający w samorządach na szczeblu gminnym, a także powiatowym i wojewódzkim.

W ocenach przestrzeni turystycznej w Polskich Karpatach podkreślić trzeba specjalną rolę przyrodniczych obszarów prawnie chronionych, a zwłaszcza parków narodowych i krajobrazowych oraz rezerwatów przyrody. Tylko te trzy kategorie zajmują 22,2% powierzchni (Ptaszycka-Jackowska 1997), a przepisy obowiązujące na tych obszarach powodują konieczność uwzględniania różnego typu i stopni ograniczeń w ich użytkowaniu i zagospodarowaniu. Obecnie na tę sieć obszarów chronionych nakładana jest na mocy przepisów Unii Europejskiej sieć Natura 2000, która również wprowadza nowe zasady gospodarowania w jej obrębie i może być przyczyną ograniczeń dla turystyki, zwłaszcza dla intensywnych form użytkowania, jakimi są np. zimowe stacje turystyczne.

4. Poszerzenie przestrzeni turystycznej polskiej części Karpat na obszary karpackie państw sąsiednich

W rozważaniach na temat przestrzeni turystycznej w Karpatach Polskich nie można pominąć powiązań turystycznych z sąsiednimi krajami: Czechami, Słowacją i Ukrainą. Tradycje sięgają lat 20. i 30. ubiegłego wieku, kiedy to w Pradze w 1925 r. podpisana została Konwencja między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czesko-słowacką o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, a w 1932 r., po ośmioletnich staraniach, utworzono w Pieninach pierwszy w Europie transgraniczny, przyrodniczy obszar chroniony² i uzgodniono zasady ruchu turystycznego w tym rejonie.

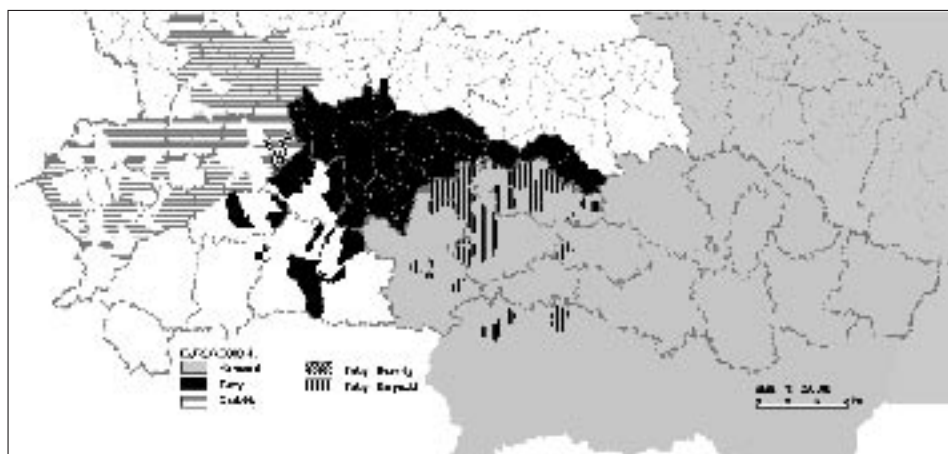
Obecnie rozwój powiązań jest istotny w obrębie Unii Europejskiej ze względu na stopień otwarcia granic, a więc szczególnie dotyczy naszych kontaktów z Czechami i Słowacją. Jednak mimo wymagań wizowych poszerzenie naszej przestrzeni turystycznej obejmuje także ukraińską część Karpat.

Poszerzenie polskiej przestrzeni turystycznej o sąsiednie obszary karpackie obejmuje głównie:

- turystyczny ruch tranzytowy Polaków do krajów Europy południowej i zachodniej odbywający się po głównych drogach Słowacji i Czech,
- zimowe wyjazdy Polaków do dobrze zagospodarowanych ośrodków narciarskich Słowacji,
- pobyt Polaków w miejscowościach z kąpieliskami termalnymi, zlokalizowanymi wzdłuż granicy polsko-słowackiej od Bardejowa na zachód.

Poszerzeniu polskiej przestrzeni turystycznej sprzyjają decyzje ustanawiające formalne podstawy współpracy. Do nich należą: sieć euroregionów „Karpaty” (1993), „Tatry” (1994), „Beskidy” (2000) (ryc. 2)³, a także międzynarodowe rezerwy biosfery: „Karpaty Wschodnie” i „Tatry” (1992/3) oraz projektowane poszerzenie o tereny słowackie rezerwatu biosfery „Babia Góra” utworzonego w 1977 r. (ryc. 3). Te związki formalne mają różny zasięg i tym samym powodują poszerzenie przestrzeni w różnym stopniu.

Przestrzeń turystyczna w Polskich Karpatach zaczyna się także wpisywać w cały łańcuch Karpat. Na wzór integracji Alp poprzez realizację Konwencji Alpejskiej,

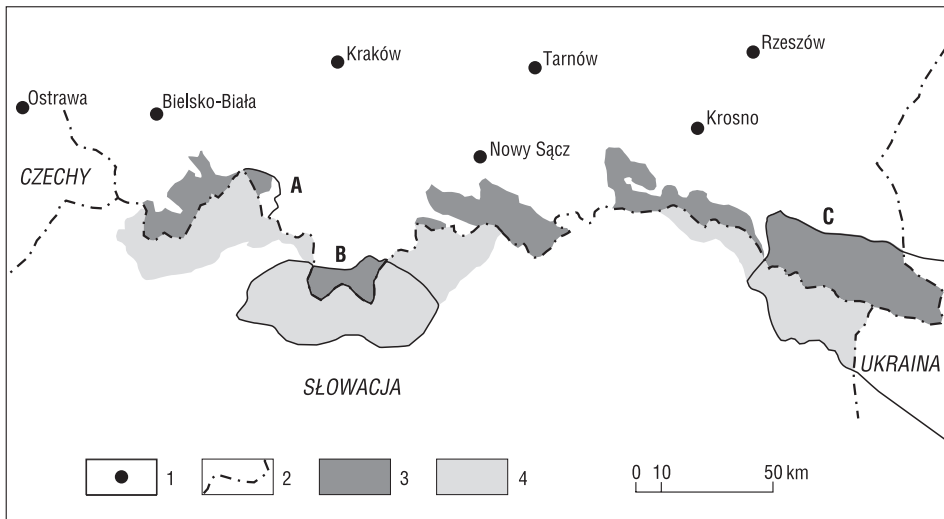
Ryc. 2. Euroregiony wzdłuż granicy Polski w Karpatach

Figure 2. Euro-regions along the Polish border in the Carpathian Mountains

Źródło: Studium... (2001).

² Po stronie polskiej była to Jednostka Lasów Państwowych „Park Narodowy w Pieninach”, a po stronie słowackiej rezerwat przyrody (Ptaszycka-Jackowska 1994).

³ Niektóre słowackie miejscowości należą do dwóch euroregionów jednocześnie.

Ryc. 3. Rezerwy biosfery w Karpatach

1 – główne miejscowości, 2 – granica państwa, 3 – polskie przyrodnicze obszary chronione, 4 – słowackie przyrodnicze obszary chronione.

A – „Babia Góra”, B – „Tatry”, C – „Karpaty Wschodnie”.

Figure 3. Biosphere Reserves in the Carpathian Mountains

Źródło: *Studium...* (2001).

również Karpaty zostały objęte Ramową – na razie – Konwencją Karpacką, podpisaną przez przedstawicieli tych krajów, na których terytoriach znajdują się fragmenty tego masywu górskiego⁴. Obecnie prowadzone są badania i studia służące sformułowaniu szerszych podstaw i zasad współpracy międzynarodowej w Karpatach. Obok różnych dziedzin dotyczy to również turystyki.

W tych ramach mieszczą się cenne inicjatywy współpracy lokalnych społeczności w dziedzinie turystyki. Dobrym tego przykładem jest wspólna polsko-słowacka ścieżka rowerowa między Szczawnicą i Leśnicą czy kładka piesza nad Dunajcem między Sromowcami a Czerwonym Klasztorem.

Na zakończenie tej części rozważań trzeba podkreślić, że obecnie mamy do czynienia głównie z poszerzaniem polskiej przestrzeni turystycznej o sąsiednie obszary karpackie, natomiast słabe jest poszerzanie słowackiej i czeskiej przestrzeni turystycznej na obszary polskie. Słowacki i czeski ruch turystyczny w tym kierunku wiąże się głównie z przyjazdami handlowymi. Tego typu ruch nie jest charakterystyczny tylko dla granic polskich, ponieważ od lat odbywa się na obszarach przygranicznych wielu krajów Unii Europejskiej.

⁴ Ramową Konwencję o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzono w 2003 r. w Kijowie. Polska ratyfikowała ją 27 lutego 2006 r. i jest stroną Konwencji od 19 czerwca 2006 r.

5. Miejsce turystyki w hierarchii funkcji Polskich Karpat

Wielu autorów uznaje turystykę za główną funkcję obszaru gór, w tym Polskich Karpat. Do nich należy również W. Kurek (2005), który stwierdza, że najważniejszą dziedziną działalności ludności mieszkającej na obszarach górskich w Polsce jest turystyka, natomiast rolnictwo i leśnictwo pełnią funkcje uzupełniające. Jest to niewątpliwie „turystyczny” punkt widzenia, z którym pragnę polemizować w odniesieniu do głównego polskiego obszaru górskiego, jakim są Karpaty.

Badania i oceny przeprowadzone przez autorkę w ramach *Studium kierunkowego zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-słowackiej* (2001) pozwoliły sformułować tezę, że funkcja turystyczna w Polskich Karpatach nie jest i nie powinna być wiodącą. Wynika to z analizy znaczenia Polskich Karpat dla ich mieszkańców i dla kraju, a w ślad za tym z określenia hierarchii funkcji, jaka powinna decydować o gospodarowaniu na tym obszarze.

Polska jest krajem nizinym, ponieważ zaledwie 8,7% jej powierzchni położona jest powyżej 300 m n.p.m., a ponad 500 m n.p.m. tylko 2,7%. Można więc uznać, że krajobraz górski jest w Polsce rzadki, a góry mają szczególną wartość. Wśród polskich gór dominują Karpaty, które zajmują 19 600 km², co stanowi około 6% powierzchni kraju. Atrakcyjność Karpat powiększa obecność w nich Tatr, czyli unikatowego w Polsce fragmentu o krajobrazie alpejskim (*Studium ...* 2001).

Zasoby wodne przypadające na 1 mieszkańca w Polsce są oceniane jako trzykrotnie niższe od średniej europejskiej, a Polska znajduje się w grupie 10 krajów, o najniższych jej zasobach w Europie (Mikulski 1998). Ta sytuacja wymaga bezwzględnej ochrony zasobów wody w Polsce. Według K. Figuły (1965) góry dostarczają około 30% wody w rzekach polskich. Porównując wielkości powierzchni można przyjąć orientacyjnie, że Karpaty dostarczają co najmniej 20%. Karpaty, zwłaszcza w części południowej, są strefą źródłiskową zasobów wodnych o wysokiej jakości, a dotyczy to Wisły i jej karpaccich dopływów. W gospodarce wodnej kraju wody powierzchniowe i podziemne związane z pasmem Karpat stanowią źródło zaopatrzenia w wodę, m.in. takich miast jak: Bielsko-Biała, Żywiec, Zakopane, Nowy Targ, Nowy Sącz, Gorlice, Jasło, Krosno, Sanok. Jest to równocześnie obszar, którego zasoby wodne wykorzystywane są poprzez system przerzutów międzyzlewniowych dla zaopatrzenia obszarów deficytowych – województwa śląskiego z Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym oraz aglomeracji krakowskiej. Dodać tu trzeba także problem wód mineralnych uznanych za lecznicze. Znajdują się one na terenie Polski głównie w obrębie dorzecza górnej Wisły, gdzie funkcjonuje 11 uzdrowisk posiadających 45% krajowej bazy uzdrowiskowej. Znaczenie wody jako podstawy życia i stan jej zasobów w Polsce stawiają problem ochrony tych zasobów i racjonalnego ich używania jako priorytetowy w kraju. Ten fakt w sposób niejako naturalny przenosi się na obszar Karpat, gdzie konieczna jest ochrona karpaccich wód powierzchniowych i podziemnych ze względu na ich znaczenie w skali kraju i dla zaopatrzenia miejscowej ludności.

W Karpatach żyje i mieszka 2,4 mln osób, co stanowi 6,2% ludności Polski. Gęstość zaludnienia przekracza średnią krajową (125 osób/km²) i wynosi 127 osób/km². 65% osób mieszka na terenach wiejskich, a 35% w miastach. Jest to strefa osadnictwa

wielokulturowych społeczności, które kształtowały się w ciągu wieków w wyniku różnych okresów migracji, łącznie ze zmianami po 1945 r.

Karpaty Polskie są jednym z najcenniejszych w kraju regionów turystyczno-wypoczynkowych i uzdrowiskowych dzięki swym walorom przyrodniczym i krajo-brazowym oraz krajoznawczym. Istotną rolę odgrywają zasoby kulturowe – obiekty zabytkowe i folklor.

Jest to ważny obszar tranzytowy dla transportu osobowego i towarowego nie tylko w naszej współpracy z sąsiednią Słowacją, ale przede wszystkim w wymianie z Europą Środkową i Południową. Tranzytowi przez dolinę Soły (Zwadroń, Myto) przypisano funkcje paneuropejskie.

Mieszkańcy związani są z Karpatami poprzez fakt wielopokoleniowego zamieszkania i prawo własności, gdyż są właścicielami znacznej części budynków mieszkalnych i zabudowań gospodarczych oraz gruntów rolnych. Ich własnością jest także część lasów.

W szeregu regionów Karpat Polskich, nie dotkniętych silnymi procesami migracyjnymi, istotne jest przywiązanie mieszkańców do regionu i kultywowanie tradycji. Szczególnie mocne więzi charakteryzują Podhale i Podtatrze. Po okresie stagnacji, a nawet pewnego osłabienia przywiązania do miejscowych tradycji, rozwój turystyki zainteresowanej m.in. folklorem oraz polityka Unii Europejskiej powodują, że obserwowany jest niejako wtórny rozwój folkloru, który staje się istotnym elementem oferty turystycznej.

Ważnym źródłem utrzymania mieszkańców Karpat jest rolnictwo, zwłaszcza na obszarze Pogórza. Użytki rolne obejmują co prawda 51% powierzchni Karpat, lecz rolnictwo karpackie jest w znacznej mierze drobnotowarowe, produkty rolne są przeznaczone głównie na użytek własny i turystów. Część mieszkańców znajduje zatrudnienie w leśnictwie, jako że lasy zajmują tu 41,4% powierzchni. Dochody uzyskiwane z rolnictwa, a także z pracy w leśnictwie bywały niewystarczające dla miejscowych rodzin, co w ciągu dziesięcioleci powodowało powstawanie licznej rzeszy osób dwuzawodowych. Mimo że część mieszkańców pracuje w przemyśle i usługach, w tym w obsłudze ruchu turystycznego, brak wystarczających źródeł utrzymania na miejscu powodował i powoduje nadal ich poszukiwanie poza obszarem Karpat, w kraju i zagranicą. Szczególnie w zachodniej części Karpat Polskich częste były dojazdy do pracy, głównie na Śląsk. Obecnie zachodzą w tym zakresie duże zmiany wskutek restrukturyzacji górnictwa. Popularną od wielu dziesięcioleci formą zdobywania środków do życia były wyjazdy zagranicę. Od lat dominowała emigracja do Ameryki i ten kierunek wyjazdów zarobkowych utrzymuje się nadal. Po wojnie popularna też była praca w Czechosłowacji. Ostatnio rozwinęły się okresowe wyjazdy do Niemiec, Austrii, Włoch, a w mniejszym stopniu do Francji. Istotnym źródłem utrzymania ludności nie mogącej się utrzymać z pracy zarobkowej stały się renty i emerytury. Są one szczególnie powszechne wśród osób do niedawna dwuzawodowych.

Specyficzne warunki górskie powodują konieczność innego traktowania rolnictwa i leśnictwa niż na terenach nizinnych i wyżynnych Polski. W związku z tym od 20 lat pojawiały się różne inicjatywy społeczne i polityczne, akcentujące odrębność gospodarczą terenów górskich – zwłaszcza w sferze rolnictwa i ochrony środowiska – i proponujące odrębne systemy rozwiązań. Były to m.in. „Memoriał górski”, projekty

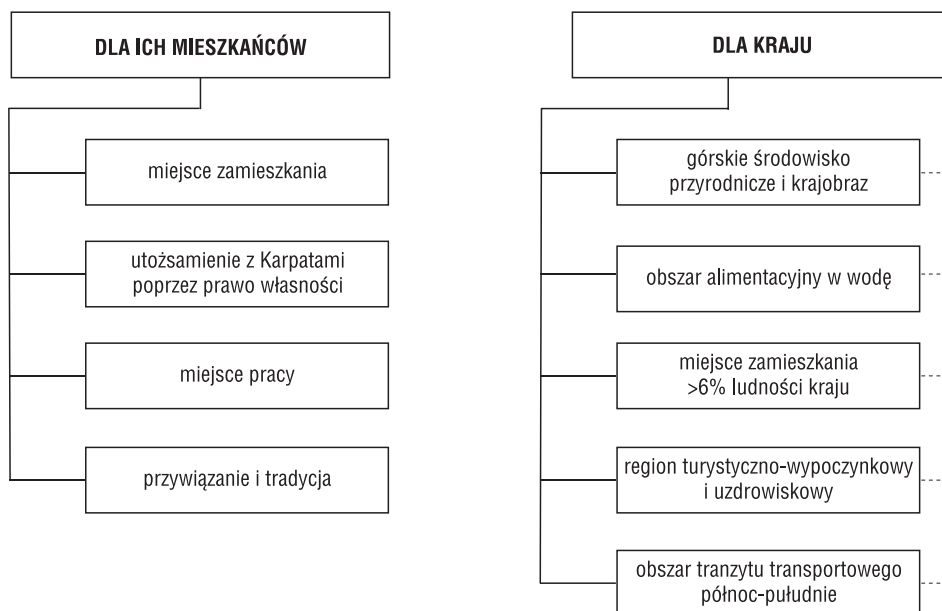
ustaw górskich, koncepcja rządowo-samorządowego programu „Zielone Karpaty”. Obecnie negatywne zjawiska w rolnictwie górskim ulegają zahamowaniu i przekształceniu dzięki wprowadzonym systemom dopłat Unii Europejskiej.

Wszelkie działania w obrębie polskiej części Karpat muszą być podporządkowane roli, jaką Karpaty odgrywają z jednej strony jako miejsce życia ponad 2 mln Polaków, a z drugiej jako obszar o wyjątkowych cechach w skali kraju. Powyższe rozważania ilustruje w sposób syntetyczny ryc. 4. Na podstawie tych ustaleń i wniosków zaproponowano w *Studium...* (2001) hierarchię funkcji, jaka powinna obowiązywać na obszarze Polskich Karpat (ryc. 5).

Wiodącymi funkcjami obszaru (I poziom na ryc. 5) powinno być gospodarowanie wodą i leśnictwo (ze względu na znaczenie retencyjne lasów) oraz ochrona przyrody, krajobrazu i zasobów kulturowych, a także ochrona środowiska. Równie ważną rolę powinno pełnić szeroko rozumiane osadnictwo miejscowej ludności, gwarantujące jej właściwe warunki życia.

Kolejne miejsce (II poziom) powinien zajmować transport, uwzględniający konieczność ruchu tranzytowego oraz turystyka, wypoczynek i lecznictwo uzdrowiskowe.

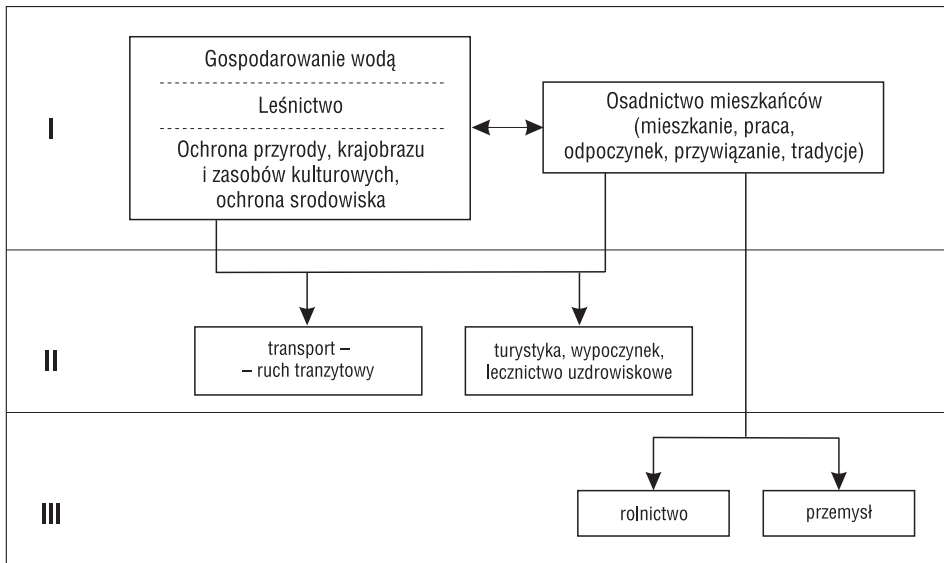
ZNACZENIE KARPAT POLSKICH

Ryc. 4. Znaczenie Polskich Karpat

Figure 4. The importance of the Polish Carpathian Mountains

Źródło: Ptaszycka-Jackowska (2002).

Ryc. 5. Miejsce turystyki w hierarchii funkcji w Polskich Karpatach

Figure 5. The position of tourism in the hierarchy of functions in the Polish Carpathian Mountains

Źródło: Ptaszycska-Jackowska (2002).

Natomiast rolnictwo i przemysł powinny być podporządkowane pozostałym funkcjom i zajmować w hierarchii najniższy, III poziom.

Proponowana hierarchia funkcji w Karpatach Polskich obejmuje generalnie cały ten obszar górski. W badaniach i pracach projektowych dla fragmentów obszaru mogą powstawać modele zmodyfikowane lokalną specyfiką. Ważny jednak jest sposób podejścia do problemu i traktowanie miejsca turystyki wobec innych funkcji obszarów jako punktu współdecydującego o gospodarowaniu w Karpatach Polskich.

6. Główne problemy gospodarowania przestrzenią turystyczną w Polskich Karpatach

Gospodarowanie przestrzenią turystyczną w Karpatach Polskich powinno wynikać z typu tej przestrzeni – rzeczywistej lub potencjalnej (por. pkt. 2 i 3). Przestrzeń potencjalną należy bowiem przede wszystkim chronić i nie dopuszczać do rozwoju kolidujących z turystyką innych funkcji, prowadzących do zniszczenia walorów turystycznych. Dalsze konstatacje dotyczą rzeczywistej przestrzeni turystycznej.

Jak uzasadniono to w pkt. 5., podstawą gospodarowania przestrzenią turystyczną w Polskich Karpatach powinno być ustalenie miejsca turystyki w hierarchii innych funkcji na tym obszarze. W ślad za tym powinno nastąpić ustalenie priorytetów gospodarowania, wynikających z poszczególnych funkcji i ich wzajemnych relacji.

Szczególne miejsce w gospodarowaniu przestrzenią zajmują osadnictwo ludności miejscowej i osadnictwo turystyczne. Stwarzają one – nie tylko w Karpatach – szereg problemów, wynikających z intensywnego wzrostu powierzchni terenów zabudowanych i szybkiej wymiany starej zabudowy na nową, a także ze względów lokalizacyjnych zabudowy. Przede wszystkim ma miejsce proces rozpraszania zabudowy, powodujący urbanizację rozległych obszarów i zaburzenie ładu przestrzennego. W związku z tym następuje nadmierna rozbudowa układów drogowych, „zadrutowanie” krajobrazu liniami energetycznymi, występują trudności w tworzeniu prawidłowych systemów wodociągowo-kanalizacyjnych oraz w odbiorze śmieci i odpadów, a w ślad za tym zanieczyszczanie terenów i wód ściekami, odpadami i śmieciami. Rozpraszaniu zabudowy sprzyja niekiedy rezerwowanie w planach zagospodarowania przestrzennego rozległych terenów pod zabudowę oraz samowola budowlana. Szkodliwe jest wchodzenie zabudowy turystycznej na tereny leśne, zabudowywanie terenów nadwodnych – w tym i terenów zalewowych – oraz grodzenie dostępu do brzegów. W krajobrazie karpackim powstało wiele form architektonicznych zabudowy obcych tradycjom regionalnym, o niewłaściwej kolorystyce.

Kolejnym problemem w gospodarowaniu przestrzenią turystyczną są urządzenia turystyczne, zwłaszcza narciarskie. Dotychczas dominowało w Karpatach zagospodarowywanie terenów narciarskich w obrębie poszczególnych miejscowości i pojedynczych stoków. Ograniczało to możliwości różnicowania tras i organizacji ruchu zjazdowego w różnych wariantach. Ostatnio pojawiają się próby tworzenia międzygminnych systemów wyciągów i tras wzorem krajów alpejskich. Między innymi zaprojektowano połączenie Krynicy z Wierchomlą, ale propozycja ta spotkała się ze sprzeciwem dyrekcji Popradzkiego Parku Krajobrazowego, która uznała takie rozwiązanie za sprzeczne z ochroną Parku i z wymaganiami wynikającymi z faktu objęcia go siecią Natura 2000. Sprawa jest rozpatrywana przez Ministerstwo Środowiska.

Trudności w zagospodarowywaniu terenów narciarskich są spowodowane nieuregulowanymi prawnie zasadami udostępniania prywatnych stoków – znajdujących się w użytkowaniu rolnym – celem prowadzenia tras narciarskich, a także określenia rekompensat dla właścicieli. Problem wiąże się z wpływem sztucznego zaśnieżania tras zjazdowych i długiego zalegania w ich obrębie pokrywy śnieżno-lodowej na roślinność. Należy sądzić, że odpowiednie rozwiązania tej kwestii nastąpią i wzorem krajów alpejskich zostaną wprowadzone przepisy o służebności stoków w sezonie zimowym.

W gospodarowaniu przestrzenią turystyczną występują różnego typu ograniczenia. Podstawowym jest pokrycie terenu lasami i użytkami rolnymi, których zamiana na cele nierolnicze i nieleśne – poza pożądanymi zalesieniami – musi być na terenach górskich wyjątkowa. Dużym utrudnieniem w lokalizacji inwestycji turystycznych jest rozdrobniona własność gruntów oraz małe zasoby lub brak łatwodostępnych gruntów komunalnych w gminach. Wiele gmin wiejskich – zwłaszcza we wschodniej części Karpat – jest słaba ekonomicznie i nie opanowała w pełni mechanizmów, takich jak umiejętność pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł w celach inwestycyjnych i rozwoju usług, współpraca gmin sąsiedzkich w zagospodarowywaniu komplementarnym, przygotowanie mieszkańców do tworzenia oferty i świadczenia

usług turystycznych, zapewnienie właściwego stanu sanitarnego gospodarstw i całych miejscowości, znajomość języków obcych.

W zagospodarowaniu i użytkowaniu gór istotne są sprzeczności i kolizje występujące między turystyką a innymi funkcjami, przy czym ze względu na wagę problemów nie można w tak generalnym ujęciu, jakim jest niniejszy artykuł, dokonać odpowiedniej ich systematyzacji. Niewątpliwie do najważniejszych celów należy ochrona przyrody i krajobrazu gór wobec presji turystycznej, przejawiającej się w formie nadmiernej frekwencji i w zagospodarowaniu. Presja ta jest w Polsce szczególnie silna ze względu na ograniczoną powierzchnię gór, a jednocześnie ich łatwą dostępność i nakładanie się na tereny stosunkowo gęsto zamieszkałe.

Sytuacje kolizyjne – o czym była już mowa – dotyczą intensywnych drogowych przewozów osobowych i towarowych przez miejskie i wiejskie miejscowości, często związane z turystyką. Jest to nie tylko problem zanieczyszczeń powietrza i hałasu, ale bezpieczeństwa oraz braku swobody poruszania się mieszkańców i turystów po drogach i ulicach, po których odbywa się ruch tranzytowy.

Nie można tu pominąć konieczności ochrony zasobów wodnych i zdolności retencyjnych gór, którym zagraża osadnictwo, turystyka, transport.

W miejscowościach i rejonach o silnie rozwijającej się funkcji turystycznej następuje znaczna utrata powierzchni biologicznie czynnej, zajmowanej na rzecz różnego typu zagospodarowania turystycznego.

7. Zakończenie

Gospodarowanie przestrzenią turystyczną w Polskich Karpatach jest złożonym problemem wymagającym dalszych studiów i badań. W pierwszym rzędzie potrzebne są syntezy wielu istniejących, ale rozproszonych przestrzennie i zróżnicowanych okresem badań, prac w celu określenia zasięgu przestrzeni turystycznej rzeczywistej i potencjalnej. Wyznacznikiem przestrzeni potencjalnej jest obecność walorów turystycznych i brak funkcji turystycznej. Natomiast wyznacznikiem przestrzeni rzeczywistej są walory i przede wszystkim funkcja turystyczna, dla określenia której stosowane są mierniki:

- wskaźnik liczby turystycznych miejsc noclegowych w stosunku do liczby mieszkań ludności miejscowej,
- zatrudnienie w obsłudze ruchu turystycznego w stosunku do liczby osób zawodowo czynnych,
- szczególne koncentracje wypoczywających w warunkach braku turystycznej bazy noclegowej.

Badania funkcji turystycznej są obecnie znacznie utrudnione ze względu na zaniechanie od 2003 r. przez GUS zbierania danych o wielkości bazy noclegowej i jej wykorzystaniu w miejscowościach turystycznych. Uzyskanie tych danych, jak i informacji o zatrudnieniu, a nawet o wielkości ruchu turystycznego w inny sposób niż przez GUS jest utrudnione bądź wręcz niemożliwe, ponieważ zainteresowani nie chcą ujawniać danych, uzasadniając odmowę ochroną danych osobowych, zagrożeniem podatkowym, konkurencją handlową i marketingową.

Badaniami należałoby objąć także zagadnienie poszerzenia polskiej przestrzeni turystycznej o obszary karpackie sąsiednich krajów: Czech, Słowacji i Ukrainy.

Literatura

- Figuła K., 1965, *Wyniki badań nad wpływem lasu na stosunki hydrologiczne w górach* Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, 9.
- Groch J., Kurek W., 1995, *Turystyka* [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Groch J., Kurek W., Warszńska J., 2000, *Tourist regions in the Polish Carpathians*, Universitas, Kraków.
- Kurek W., 2005, *Turystyczna funkcja obszarów górskich*, *Turyzm*, 15,1-2.
- Liszewski S., 2006, *Przestrzeń turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, *Turyzm*, 16, 2.
- Mikulski Z., 1998, *Gospodarka wodna*, PWN, Warszawa.
- Mileska M. I., 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*, Prace Geograficzne IG PAN, 43, Warszawa.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1994, *Transgraniczne, polsko-słowackie, przyrodnicze obszary chronione*, *Człowiek i Środowisko*, 18, 2.
- Ptaszycka-Jackowska D., 1997, *Les transformations du réseau des espaces naturels protégés dans les Carpates polonaises de 1945 à 1995* [w:] *Gestion des espaces fragiles en moyenne montagne. Massif Central – Carpates polonaises. Cinquième Colloque Franco-Polonais à Clermont-Ferrand, Septembre 1997*, Université Blaise Pascal, Ceramac, 9, Clermont-Ferrand.
- Ptaszycka-Jackowska D., 2002, *Zagospodarowanie przestrzenne Karpat Polskich w opracowaniach planistycznych*, Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich, 48.
- Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-słowackiej. Określenie celów rozwoju i kierunków działania. Synteza, 2001*, pod red. D. Ptaszyckiej-Jackowskiej. Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej – Oddział w Krakowie.

Tourist space management in the Polish Carpathian Mountains

Summary

For several decades, the Polish Carpathian Mountains have been an important tourist space of Poland, and a subject of numerous researches and studies focused on tourism. Within this region there are both the existent tourist space (i.e. regions fulfilling a clear tourist function) and the potential tourist space (regions, which, up till now, could not develop their tourist function, owing to various reasons, though those regions show true tourist values).

The Polish tourist space, till now regarded as a space within the borders of the Polish state, has been increased by the Carpathian areas lying in the neighbour countries: the Czech Republic, Slovakia, and Ukraine. The reasons thereof were varied, for example:

transit traffic of tourists has developed, mainly, by Poles travelling to the countries in the south and west of Europe; ski travels to the Slovak ski centres; spa sojourns in resorts offering thermal baths in Slovakia. The expansion of the Polish tourist space has been stimulated and promoted by decisions aiming at establishing formal frames and basis for the collaboration: euro-regions (Figure 2), biosphere reserves (Figure 3), principles for enabling local collaboration between regional and local governments.

Despite the opinions as expressed by a number of authors with regard to the prevailing role of tourism in the Carpathians Mountains, Mrs. D. Ptaszycka-Jackowska advances a thesis that it is possible for tourism to develop here under the stipulation that both the water, forest, and nature protection priorities and life conditions of local residents are identified and observed (Figure 5). It is justified by the importance of the Polish Carpathian Mountains for people living both in this region and in the whole country (Figure 4).

In the last section of her paper, the author depicts key issues of managing the Carpathian space and connected with the tourist settlement, the settlement of local people, the construction of facilities, in particular ski facilities. The author also points out location and economic limitations, as well as contradictions and conflicts between this management and the protection of nature, waters, and landscape, as well as the road transit traffic of people and goods. She also stresses the problem that essential volumes of biologically active areas may be lost owing to constructing tourist facilities on them.

Danuta Ptaszycka-Jackowska
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków